
CSALÁDNEVEK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÉS NYELVÉSZETI TANÚSÁGTÉTELE

1. A korpuszról. – A Nagyalföld északkeleti szélén fekvő Szatmárnémeti 1804-ben római katolikus püspökség székhelye lett. A Helytartótanács ezt követően engedélyezte a (hatosztályos) Nagyobb Királyi Gimnázium, valamint a gimnáziumi tanulmányokra épülő, folytatásukat lehetővé tevő (kétéves tanulmányi időtartamú) Szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Liceum létesítését. A két önálló oktatási intézmény az 1852. évi iskolareformig, a nyolcosztályos gimnáziumok létesítéséig működött.

A gimnázium 1807–1852 közötti diáklétszámát a levéltári források megsemmisülése következtében csak hozzávetőleges pontossággal körvonalazhatjuk. A négy alsó osztályban 4700-5000 tanulóval számolhatunk. (Névsoruk 21 tanévből ismert, ezekből még 9 közbeeső tanév létszáma valószerűsíthető.) A két humanista osztály tanulóit mintegy 1400-ra becsülhetjük. Névsoruk 30 tanévből ismert, 934 tanuló nevét őrzik (BURA 1994: 250–318, 2009: 201–2). A püspöki liceum működésének 47 tanévéből fennmaradt névsorok 24 tanévből összesen 2016 tanuló nevét őrzik (BURA 1994: 216–45, 2009: 209–11).

Mind a gimnáziumi, mind a püspöki liceumi névsorokat az iskola tanárai készítették. A nevek írása a scriptorra jellemző. A tanuló latinul írt neve mellé feljegyezték életkorát, vallását, identitását, születési helyét (helység, megye), apja (latinul írt) (kereszt)nevét – a család- és keresztnéveket mindig írásuknak megfelelően, betűhíven közöljük –, foglalkozását, (többnyire) működése helyét.

A tanulói névsorok személy- és helynévanyaga mind a nyelvtudomány, mind a társadalomtudományok számára hasznosítható forrásanyag. A tanulók születési helye (esetenként az apa működési helye) alapján körvonalazhatjuk a szatmári iskolák vonzáskörét. A magyar, szláv, német, román nyelvi eredetű névanyag összehasonlítása a népek családnévadási szokásainak, indítékainak hasonlóságát tanúsít(hat)ja. (A fő típusok: keresztnévek; tulajdonságok; mesterségek, foglalkozások; helynevek, a származás helyére utaló földrajzi nevek.) Az ősöktől örökölt (helynévi eredetű) családnévek (esetenként) utalhatnak az ősök származási helyére, következésképp az országon belüli, akár az országhatárokon túlmutató migrációra. A nevek (és írásuk) nyelvi eredete, a nevek mellett álló etnikumhoz, nyelvi közegehez való tartozásra utalás (általában) valószerűsítheti az ősök etnikai kapcsolatát, de azzal nem mindig azonos.

A tanulói névsorokban megjelölt identitás – *Hungarus* ('magyar'), *Slavus* (itt: 'szlovák'), *Ruthenus* ('ruszin'), *Germanus* ('német'), *Valachus* ('román'), *Gallicianus* ('galíciai'; ez lehet lengyel, ukrán, osztrák vagy akár német is) *Transylvanus* ('erdélyi' – ez lehet magyar, német, román, székely, örmény), *Armeanus* ('örmény'), *Illir* (a 19. században: délszláv, horvát vagy szerb; ÉrtSz. *illir* a.) – általában a tanuló (szülei) etnikai származását, nyelvi hovatartozását jelölheti.

2. Az iskolák vonzáskörzete. – Az iskolák magasabb szintű értelmiségképző szerepét vizsgálva a gimnázium humanista osztályainak (V–VI.), illetőleg a püspöki liceum végzettjeinek a névanyagát és adatait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a humanista osztályok

ismert – a korabeli közigazgatási rendszer alapján azonosított – származási helyű diákjainak többsége (380) Szatmár megyében született. Sokan tanultak itt a szomszédos megyékből is: Ugocsából (102), Beregből (45), Máramarosból (28), Szabolcsból (25), Közép-Szolnokból (20), Kővár-vidékről (19), s szép számmal jöttek távolabbi megyékből is: Ungból (27), Abaújból és Zemplénből (18-18), Biharból és Hevesből (10-10), Szepesből és a hajdúkerületből (9-9), Árvából (8). Ezeknél kevesebb (1-5) diák tanult a humanista osztályokban Borsod, Doboka, Kraszna, Liptó, Nyitra, Pest, Zala és Zólyom megyéből, a Jászságból és Kézdiszékből.

A püspöki líceum 1375 azonosított születési helyű diákja közül Szatmárnémetiben született 87, (a korabeli) Szatmár megyében 356, Máramaros megyében 247, Ungban 138, Beregben 128, Ugocsában 117, Szabolcsban 68, Zemplénben 53, Árva megyében 19, Abaúj, Bihar és Közép-Szolnok megyében 18-18, Kővár-vidéken 28, Pest megyében 12, Galíciában 11 tanuló. (Az egyes megyéken belüli, helységek szerinti bontást l. BURA 1999: 119–25, 187–90).

3. A családnevek nyelvi eredete, névadási szokások. – A tanulóknak az ősoktól örökölt családnevei nyelviileg különböző – magyar, szláv, német, román, örmény, „illír” – eredetűek. Nyelvi eredetüket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a névadási szokások az egyes népeknél gyakorlatilag igen hasonlóak. Mindegyik nyelvi rétegben fellelhetők az olyan családnevek, amelyeket (egykori első) viselője valamilyen tulajdonsága (magy. *Barna, Csontos, Görbe, Markos, Mosolygó, Nagy, Vörös*; szl. *Grubics* < *grobian* 'durva, goromba', *Handzulovits* < *handzjah* 'nyomott kedélyállapotú', *Rudits* < *rudij* 'vörös', *Telepianovits* < *Telepeny* 'buta, ostoba'; ném. *Gaher* 'sovány, szikár', *Langer* 'hosszú', *Stänker* 'kötekedő ember'); foglalkozása (magy. *Bodnár, Csizmadia, Halász, Kertész, Lakatos, Serfőző, Szántó, Szűcs*; ném. *Bader* 'borbély', *Blechner* 'bádogos', *Brunner* 'kútfűró', *Tischler* 'asztalos', *Jager* 'vadász', *Müller* 'molnár', *Schultheis* > m. *Soltész* 'községi előljáró, falusi bíró') alapján kaphatott.

A népevekből alkotott családnevek – magy. *Cseh, Görög, Görögh, Horvath, Lengyel, Magyar, Oláh, Román, Tatár, Török*; ném. *Böhm* 'cseh'; szl. *Zsidovits* < *žid* 'zsidó' –, illetve a népcsoportra utalók – *Frank* (CsnE., de apanévi eredetű is lehet, vö. AO. 3: 324), *Rátz, Szász, Székely, Vallon* – természetesen a megnevezett (illetőleg őse) népi-etnikai származására és/vagy ilyenrel való kapcsolatára utalhatnak. Az *Orosz* 'orosz ember' jelentésű honfoglalás előtti török jövevényszót és a 14. századtól keleti szláv (rutén, rusznyák) népeiséget jelölő, eredetileg 'nép' jelentésű *Toth* 'tót' etnonimát a 15. századig a magyar nyelvben összefoglaló jelleggel az önálló névvel, önálló államisággal nem rendelkező szláv népcsoportokra alkalmazták (RÁCZ 2010: 402–7, CsnE.).

A fentebbi jelzők, fogalmak családnévvé akkor váltak, amikor a személynévrendszer kételeművé válási folyamata az adott nyelvekben kialakult és a névhasználat megszilárdult (vö. pl. MIKESY 1959). Ebben az időszakban ment végbe a 19. századi tanulók névanyagában előforduló, családnévként szereplő magyar, szláv, német és román köznyelvi szavak családnévvé válása is.

Fogalmi körük szerint csoportosítva őket (vö. HAJDÚ 2003: 791–4, 800–4) ezek a nevek eredetileg lehetnek: a) egyénnevek vagy azok változatai: *Ágoston, Antal, Bartók, Demeter, Ernst, Fábián, Farkas, Frankó* (népnévi eredetű is lehet; vö. AO. 3: 324, CsnE.), *Filep, Fülöp, Gábor, Gál, Gellért, György, Jakab, Kelemen, Kristóf, Lázár, Lénárd, Márkus, Márton, Máté, Mátyás, Mike, Sándor, Simon, Tivadar, Zsiga*; b) tulajdonságok

megnevezései: *Balogh, Barna, Csontos, Fehér, Fekete, Foltos, Görbe, Gyenge, Hosszu, Kis, Kövér, Mosolygó, Nagy, Soós, Veress, Vörös; Roth* (< ném. *rot* 'piros, vörös'); *Nyegre* (< rom. *negru* 'fekete'); c) mesterségek, foglalkozások nevei: *Ács, Béres, Bodnár, Boér, Boros, Csizmadia, Deák, Dobos, Eötves, Fazikas* ['Fazekas'], *Halász, Herczeg, Horgász, Huszár, Juhász, Kallós, Kántor, Katona, Kardos, Kerekes, Kertész, Kovács, Lakatos, Lovas, Molnár, Pap, Papp, Pinczés, Pribék, Sajtos, Serfőző, Sipos, Soltész, Szabó, Szakáts, Szántó, Szűcs ~ Szűts, Talpas, Vajda; Jáger* 'vadász', *Keller* 'pince' ('pinceépítő' értelemben), *Miller* (< ném. *Müller* 'molnár'), *Tischler* 'asztalos', *Bukovics* (< szl. *buk* 'tölgyfa'), *Dudovits* (< szl. *dud* 'duda'), *Kramarovits* (< szl. *kramár* 'boltos, kalmár'), *Kozsánovits* (< szl. *kožený* 'bőr'); d) méltóságnevek: *Boér, Herczeg, Vajda*; e) egyéb köznevek: *Bárány, Ember, Esze, Virág; Mán ~ Maán* (< ném. *Mann* 'férfi, ember').

A köznyelvi szavakból alkotott családnevekkel a közösség általában a saját etnikumából származókat jelölte meg. A 19. századi tanulói névanyagban azonban sok magyar köznyelvi szó rutén vagy román anyanyelvű vagy identitású tanuló családneve. (A zárójelbe tett évszám minden esetben a név anyakönyvi előfordulásának az évét jelenti.) Rutén tanuló: 1809: *Fazikas*, 1815: *Juhász*, 1816: *Lakatos, Molnár*; román tanuló: 1806: *Kardos, Papp*, 1807, 1808, 1817: *Kovács*, 1808: *Béres, Fábán, Kelemen, Nemes, Pap, Rátz, Sándor*, 1812: *Deák*, 1815: *Erdöss*, 1817: *Buday, Lázár*, 1820: *Molnár, Talpas*, 1821: *Kővár*; örmény tanuló: 1822: *Szabó*; magyar etnikumút jelöl nyilvánvalóan a *siculus*: 1819, 1820: *Gábor*, valamint legvalószínűbben a *transylvanus*: 1822: *Boros*.

A román köznyelvi szóval alkotott családnév (1808, 1809: *Nyegre*) román identitású tanulót jelöl.

A német köznyelvi szó családnévvé válásakor bizonyosan német identitású személyt jelölt, a családnevet a vizsgált térségben és korban viselő egyaránt lehetett német anyanyelvű, esetleg kétnyelvű vagy már magyar anyanyelvű tanuló (család): 1829: *Mán, Maán*, 1830: *Jáger*, 1833: *Keller*, 1828, 1829: *Mán ~ Maán*, 1849: *Miller*, 1824–1827: *Roth*, 1828, 1829: *Tischler*.

A kételemű személynévhasználat kialakulásának az időszakából származhatnak azok a családnevek is, amelyek olyan egyelemű nevet viselő személyre utalnak, akinek a neve aztán (a *-fi* névformáns hozzáadásával) a nevet viselő fiainak családnevévé vált: *Dezsőffy, Gergelyffy, Lászlóffy, Mártonffy, Péterfy*. A szláv nyelvekben ugyanígy keletkeztek az *-ics, -vics, -evics/-ovics* névformánssal képzett családnevek: *Alexievics, Andruchovits ~ Andrukovits, Danilovits, Demianovits, Illyasevits, Jandrisich, Jankovics, Markovits, Martlovits, Maruzanics, Misovics ~ Misovits, Mitrovits, Mihálkovics ~ Mihálkovits, Todorovits, Zenovits*.

A 19. század első felében használatos családnevek közül az érintett nyelvek története és a nyelvi kapcsolatok szempontjából is figyelemre méltónak kell tekintenünk a helynévi eredetű családneveket, ezekből ugyanis következtetéseket vonhatunk le a neveket ma viselők őseinek származási helyére, ebből eredően az országon belüli és az országhatáron túlmutató migrációs folyamatokra is.

A családnevek között ilyenek a tájegységekre, közigazgatási egységekre utaló helynevek, amelyek valószínűsítik, hogy a nevet viselő személy (illetőleg valamelyik őse) melyik vagy milyen vidéken élt, honnét költözött későbbi lakóhelyére.

Közigazgatási egységekre, megyékre utal a magyar nyelvi eredetű *Árvay, Baranyai, Beszterczey, Fogarassi ~ Fogarassy, Krasznai, Liptay* 'Liptói', *Soprony, Szepessi, Szilágyi*, a szláv *Haleskovits ~ Heleskovits* 'halicsi'; földrajzi tájegységekre utal az *Erdély, Györgényi*;

a ném. *Hesse* 'hesseni', talán a *Reiner* (< ném. ?*Rhein* 'Rajna'), a *Rottensteiner* (< a *Rott* folyónévből?), *Szandeczky* (Galícia, Sandecensi körzet).

A táj jellegére utal a szl. *Duliskov* 'völgyi', *Horatsek* 'hegyi', *Hornják* 'hegyvidéki, felvidéki'.

A névanyagban nagyon sok az olyan családnév, amelynek alapja helységnév.

A magyar névanyagban ilyenek az *-i* (*y*, *ÿ*) képzővel (névformánssal) képzett családnevek: *Abonyi*, *Almásy*, *Andrásy*, *Asztalóczy*, *Azary*, *Bagosi*, *Bajaj*, *Bánóczy*, *Batskádý*, *Batskay*, *Betsky*, *Bilkei*, *Boksay*, *Bonyi* ~ *Bónyi*, *Bosky*, *Böszörményi*, *Budai* ~ *Buday*, *Csabay*, *Csabáli* ~ *Csobali* ~ *Csobaly* ~ *Csobai* ~ *Csobay* ~ *Csobaji* ~ *Csobalyi*, *Csiki*, *Csinálosy*, *Csopey*, *Dobszay* ~ *Dobszaj*, *Dolinay*, *Dombrády*, *Egri*, *Endrédi*, *Eöry*, *Fázsi* ~ *Fázsy*, *Gadáczy*, *Gosztonyi*, *Grigasi*, *Györgyényi*, *Győri*, *Haraszty*, *Haluskay*, *Holozsnai*, *Huszty* ~ *Husztj*, *Ilosvai*, *Jablonkay*, *Jarmy*, *Jekei*, *Kállay*, *Királyi*, *Kökényesdi*, *Körmöndi*, *Kőszegi*, *Kővári* ~ *Kőváry*, *Kreskay*, *Kucsay*, *Lipcsei* ~ *Liptsey*, *Madarászi* ~ *Madarászy* ~ *Madarászy*, *Maholányi*, *Mali*, *Margitay*, *Mihályi*, *Mitrósy*, *Mitskey*, *Morvai*, *Munkátsy*, *Nyulasi*, *Oltsvárj*, *Opray*, *Ornitzay*, *Óváry*, *Péchi* ~ *Péchy*, *Perényi*, *Petrovai*, *Petzeli*, *Pokorny*, *Polány*, *Polyánkay*, *Rádi*, *Radványi*, *Ráthonyi*, *Ruttkay* ~ *Vrutky*, *Seregélyi*, *Seregi* ~ *Sereghi*, *Simonyi*, *Somlyai*, *Sopronyi*, *Surányi*, *Szalay*, *Szaplonczay*, *Szerdahelyi*, *Szilágyi*, *Szily*, *Szántay*, *Szentkutay*, *Szeremi*, *Szomolnoki*, *Szögyényi*, *Táby*, *Teleky*, *Ternyei*, *Ujhelyi*, *Unghváry*, *Váczy*, *Vásárhelyi*, *Vászony*, *Veresmarty*, *Vetésy*, *Vitkay*, *Zádory*, *Zanathy*, *Zombory*. E nevek írásában a scriptorok gyakorlata – az *-i*, *-y* betűjel váltakozása – nemcsak iskolázottságuk következménye; spontánul vagy tudatosan hathatott rá a nemesi társadalomban népszerű szemléletmód is: az *y*-nal írt név 'előkelő', 'magyaros' (FARKAS 2009: 39).

A szláv nyelvekben (lengyel, ruszin/rutén) ilyenek a *-szki*, *-ovszki* képzős nevek: *Balotyánszky*, *Batsinszky*, *Borsiczky* ~ *Borsitzky*, *Bukovinszky*, *Csizinszky*, *Drosinszky*, *Dudinszki* ~ *Dudinszky*, *Francovszky*, *Freidmanszky*, *Fridmanszky*, *Ghivulszky*, *Gribovszky*, *Haslinszky*, *Hazslinszky*, *Jávorszky*, *Kálinszky*, *Katsanovszky*, *Kazimirszky*, *Ketsovszky*, *Kirsalószky*, *Kohánszky*, *Krinszky*, *Krisalószky*, *Kursinszky*, *Ladisinszky*, *Langvarszky*, *Lászky*, *Lengvarszky*, *Maksinszky*, *Marsovsky*, *Misinszky*, *Mízsálovsky*, *Polyánszki* ~ *Polyánszky*, *Praznovszky*, *Rajovszky*, *Rejkovszky*, *Ribszky*, *Schiralszky*, *Senkovszky*, *Simonszki* ~ *Simonszky*, *Stephanovszky*, *Szemjanszky*, *Szmolenszky*, *Szozánszky*, *Tarnovszky*, *Teleszky*, *Tuchovszky*, *Valkovszky* *Valkovszky*, *Vargovszky*, *Vekolonszky*, *Vengnitzky*, *Volenszki* ~ *Volenszky* ~ *Wolenszky*, *Volkovszky*.

Ugyanílyenek a szláv *-cki* névformánssal képzettek: *Barsiczky*, *Beniczky*, *Czibenczky*, *Dumnitzky*, *Gonzetzki*, *Ilnitzky*, *Kamenitzky*, *Levitzky*, *Linczky*, *Lipeczky*, *Medvetzky* ~ *Medvetzki* ~ *Medvetzky*, *Nehrebetzky*, *Nevitzky*, *Páztornitzky*, *Revitzky*, *Rosztoczki* ~ *Rosztotzky*, *Stiretzky*, *Strometzky*, *Stvertetzki*, *Szandetzky*, *Sztanatzky*, *Zlotzki* ~ *Zlotzky*.

Az *-er* névformánssal képzett német nyelvi eredetű családnevek közül adatainkból talán ebbe a kategóriába sorolhatók (BAHLOW 1990. adatai alapján) a *Hemtner*, *Lachner*, *Lechner*, *Paier*, *Rajmer*, *Reiner*, *Riesenberger*, *Rottensteiner* családnevek.

4. Az ősök származási helye. – A magyar nyelvi eredetű helynevek tanúsága szerint a nevet viselők ősei többségükben Szatmárban és a szomszédos megyékben – Bereg, Ugocsa, Máramaros, Kővár-vidék, Szabolcs, Szolnok-Doboka megyében laktak, illetve az ország (a királyság) északkeleti megyéiben (Sáros, Ung, Zemplén, Borsod, Abaúj-Torna), az egykori török megszállást elkerült vidékeken.

A szláv *-szki, -cki* névformánssal képzett nevek részben magyar nyelvi eredetű helynevekhez kapcsolódnak, részben szláv (ruszinul, szlovákul, lengyelül megnevezett) helynevekhez. Ez jelzi, hogy a nevet a 19. században viselő tanulók ősei milyen (magyarok és/vagy ruszinok, szlovákok lakta) helységekhez kötődtek, következésképp jelzi e családok migrációjának irányát. Ugyanakkor a tekintélyes számú Kárpát-medencei helynévből lengyel névformánssal képzett név azt is jelzi, hogy e családok ősei eredetileg feltehetően lengyel identitásúak voltak, akik valamikor az északkeleti régióval szomszédos lengyel területekről érkeztek az adott vidékre.

A névanyagban a Felvidék északi megyéiből a következő települések szerepelnek: Benic, Bukovina, Kamenec (Liptó); Ribek, Simon, Stoerna, Smolinske (Szmolnász), Sztanák, Zlava, Zloch (Nyitra); Gribó, Hazslin, Kácsány, Kecsköz, Ladna, Lászka, Medvedze, Tarnó, Vargony (Sáros); (Kis)valkó, Kohány, Mákos, Polyán, Véke (Zemplén); Praznó (Paraznó), Techina (Tohány) (Trencsén); Neviczke (Ung). Bizonytalan vonatkozású a *Hrabovszki* név, amely egyaránt vonatkozhat a nógrádi *Hrabové*, a sárosi *Hrabovce* és a zempléni *Hrabovo* helynévre is.

A 18. századi Szatmár megyei sváb telepések falvaiból a 19. század első felében kevesen, mindössze huszonhatan tanultak a két iskolában (BURA 1999: 187). A valószínűsíthetően németországi helynévi eredetű családnevet viselők szülei, ősei nem Szatmár vidékén éltek. Ők azokból a térségekből származ(hat)nak, ahová őseik akár a 13–15. században is érkezhettek. E családnevek földrajzi vonatkozásainak feltárása azonban a germanisztikára háruló feladat.

5. Nyelvi eredet és identitás. – A 19. század első felében anyakönyvezett névanyag feljegyzői különböző műveltségű, iskolázottságú személyek voltak. Erről tanúskodik és ennek függvénye a nevek írásmódja is. Észrevehető, hogy melyik nevet írta németes, latinus, magyaros műveltségű sriptor, hallás vagy bemondás után.

A tanulóra vonatkozó adatok egyik rovata a „natio”, vagyis a néphez, nemzethez tartozás volt. Ezt minden bizonnyal a szülők közlése, nyilatkozata alapján jegyezték be. Ezek a fogalmak a 19. század első felében utaltak ugyan az etnikai származásra, s valószínűleg az anyanyelvre is, tartalmukban azonban nem fedték a mai nemzet fogalmát, illetőleg a nemzeti hovatartozást. Számos tanuló esetében el kell tehát különítenünk az anyanyelv és a nemzeti hovatartozás kérdését.

A középkori magyar társadalomban a nemesi rendhez tartozás alapján etnikai származásától függetlenül hungarusnak tekintettek minden nemeset, aki a történelmi Magyarország területén élt. Így a *hungarus* jelző sem jelentett feltétlenül magyart, azaz magyar identitású, magyarul beszélő személyt. Az idegen eredetű családnevet viselő hungarusok között bizonyosan voltak rutén/ruszin, szlovák, esetleg lengyel, román anyanyelvűek, egyben etnikumúak is, ahogy a magyar nyelvi eredetű családnevet viselők közül is sokan „Ruthenus”, „Slavus” vagy „Valachus” etnikai identitásúnak vallották magukat.

A különböző nyelvi eredetű nevet viselő tanulók (illetőleg szüleik) vállalt identitása alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a családnév nyelvi eredete nem tekinthető bizonyítéknak a névviselő identitására. Az eredete szerint bármelyik vizsgált nyelvhez tartozó név (pontosabban az adott nyelv névformánsával képzett nevet viselő személy) tartozhatott bármelyik etnikumhoz a 19. század első felében.

Ezt tanúsítják az anyakönyv „natio” rovatába a nevet viselők (illetve szüleik) közlése alapján bejegyzett adatok is.

- A) A szláv nyelvi eredetű, illetve szláv névformánssal alkotott nevek viselői közül:
- a) Az *-ics*, *-vics* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:
- ruténnek vallja magát: 1806: *Duliskovits, Koflánovits, Lyáčovits, Mihalkovits, Mitrovits, Popvits*; 1808: *Iszájovics, Kosztevics, Kotzákovits*; 1809: *Kosztevits*; 1820: *Stetzovits*; 1822: *Koflánovits*; 1823: *Illasevits ~ Illyasevits*;
 - valachusnak vallja magát: 1809: *Baburnits*;
 - magyarusnak vallja magát: 1806: *Fundanits*; 1808: *Bukovics, Rudics*; 1809: *Bukovits, Danilovits, Fundvánits, Rudits*; 1821: *Banovits, Illyasevits*; 1822: *Koflanovics, Maruczanics*; 1823: *Belovits, Illasevits, Mihálits, Popovits*; 1824: *Bellovits, Illyasevits, Mihálits, Musztjánovits ~ Musztjánovits, Popovits*; 1825: *Misovits*; 1827: *Misovics*; 1828: *Missovits*; 1829: *Babits, Hatalovits, Illyasevits, Jatzkovits, Koflanovits, Kontratovits, Miskovits, Popovits, Raikovits, Zsidovits*; 1831: *Popovits*; 1839: *Petrovits*; 1843: *Mihalovich*.
- b) A *-szki* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:
- ruténnek vallja magát: 1806: *Krinszky*; 1808: *Kálinszky, Simonszky*; 1815: *Ladinszky*; 1820: *Polyánszki, Volenszki*;
 - lengyelnek vallja magát: 1815: *Tuchovszky*; 1826: *Dusinszky*;
 - magyarusnak vallja magát: 1806: *Marsovszky*; 1808: *Dudinszky, Francovszky*; 1809: *Dudinszki*; 1819: *Polyánszky*; 1820: *Szozánszky*; 1821: *Dudinszky, Polyánszky, Volenszki ~ Wolenszky*; 1822: *Fridmanszky*; 1829: *Bukovinszky, Langvarszky, Mizsalovszky, Sinkovszky, Valkovszky, Vargovszky*; 1831: *Maksinszky, Valkovszky*; 1832: *Valkovszky*; 1834: *Kursinszky, Volkovszky*; 1839: *Kazimirszky, Kirsalószky, Krisalószky*; 1843: *Hazsinszky, Kohánszky, Lánszky, Schirulszky*.
- c) A *-cki* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:
- ruténnek vallja magát: 1806: *Stiretzky, Strometzky*; 1808: *Medvetzky*; 1820: *Stvertetzki, Zlotzki*; 1822, 1823: *Dumnitzki*;
 - lengyelnek vallja magát: 1814, 1816: *Sztanatzky*;
 - magyarusnak vallja magát: 1820: *Gonzetzki*; 1821: *Stverteczky*; 1822, 1824: *Czibenczky*; 1829: *Ilnitzky, Zlotzky*; 1843: *Kamenitzky, Páztorniczky, Sztanatzky*.
- d) Az *-ák* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:
- szlávnak [szlováknak?] vallja magát: 1809: *Sperlák, Stahulyak*;
 - magyarusnak vallja magát: 1806: *Hanák*; 1809: *Sperlák*; 1815: *Firtzak*; 1818, 1825: *Novák*; 1829: *Novanyák, Porhontsák, Szoatak*; 1829: *Szirtsak*; 1833: *Szirtsák*; 1834: *Szemák*; 1838: *Szoatak*; 1843: *Firczák, Firtzák, Novák, Szerbák*.
- e) Az *-ik* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:
- illírnek vallja magát: 1820: *Jandrasik*;
 - magyarusnak vallja magát: 1808: *Bobik, Haulik*; 1819: *Havlik*; 1820: *Jassik*; 1829: *Hudik*.
- f) Az *-ek* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül magyarusnak vallja magát: 1806: *Csernek*; 1817: *Csernek, Furdek*; 1818, 1819: *Mratsek*; 1820: *Mratsek*; 1822: *Majertsek*; 1823, 1824: *Bozsek*; 1829: *Szlovácsek*; 1831, 1832: *Szlovatsek*.
- g) Az *-ec* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül ruténnek vallja magát: 1809: *Magdinetz*; 1815: *Romanecz*.
- h) A *-ka* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:
- valachusnak vallja magát: 1809: *Roska*; 1812: *Mihálka*;

– hungarusnak vallja magát: 1808, 1809: *Paska*; 1815: *Kotska, Pridevka*; 1818: *Irodenka*; 1820: *Pascha, Zsuska*; 1822, 1824, 1828: *Pascha*; 1827: *Dunka*; 1829: *Gyaro-linka, Maruska*; 1830: *Hanuska*; 1833, 1834: *Todorka*;

– transylvanusnak vallja magát: 1821: *Zsurka*.

i) A *-la* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül ruténnek vallja magát: 1812: *Matzola*.

j) A *-na* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül hungarusnak vallja magát: 1829: *Brana*.

k) Az *-ár* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül hungarusnak vallja magát: 1820: *Blanár*; 1829: *Hrabár*.

l) Az *-uk* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül ruténnek vallja magát: 1817, 1818, 1820: *Andruk*.

m) Az *-a* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:

– ruténnek vallja magát: 1808: *Severa*; 1820: *Hutza*; 1843: *Severa*;

– szlávnek vallja magát: 1809: *Zahora*;

– hungarusnak vallja magát: 1821: *Tomuczsa*; 1823: *Legeza, Zyma*; 1824: *Legeza*; 1831: *Zima*; 1829, 1834: *Hagara*; 1833: *Gyoroknika*.

n) Az *-us* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:

– ruténnek vallja magát: 1815, 1819: *Klempus*;

– örménynek vallja magát: 1829: *Bánkus*; 1831: *Bankus ~ Bánkus*; 1833: *Bánkos*;

– valachusnak [románnak] vallja magát: 1808, 1820: *Drágus*; 1814: *Brindus*;

– hungarusnak vallja magát: 1806: *Angyus*; 1814: *Drágus, Márkus*; 1829: *Drágus*; 1843: *Brindus*.

o) A *-kó* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:

– ruténnek vallja magát: 1806: *Deskó* (magyar eredetű név, vö. CsnE. *Dezső* a.); 1809: *Mesko*;

– hungarusnak vallja magát: 1820: *Schramkó*; 1825: *Raskó*.

p) Az *-ó* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül hungarusnak vallja magát: 1829: *Faliznyó, Kroó, Kotró*; 1830: *Gorzó*; 1832: *Kotró*; 1829, 1830, 1831, 1832, 1834, 1835: *Faliznyó*; 1833: *Faliznyó*.

B) Egyaránt lehet szláv és/vagy román névformáns:

a) Az *-án* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:

– valachusnak [románnak] vallja magát: 1812: *Hajdutsán*; 1806: *Marián*; 1814: *Sorbán*; 1820, 1823: *Árgelán, Buttyán, Laurán*;

– hungarusnak vallja magát: 1806: *Dragán*; 1819: *Buttyán*; 1820: *Dragán*; 1821: *Drágán*; 1825: *Prodán*; 1829: *Krizsán, Popdán, Prodán*; 1832: *Laurán*; 1833: *Laurán*; 1838: *Brátán*;

– transylvanusnak vallja magát: 1819: *Buttyán*.

C) Örmény névformánssal képzett név: az *-uj* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül hungarusnak vallja magát: 1820: *Paskuly*; 1821: *Páskuly*.

D) Német névformánssal képzett nevek:

a) Az *-er* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:

– németnek vallja magát: 1820: *Leitner, Rezler*;

– hungarusnak vallja magát: 1806: *Forstenheizler, Meltzer, Prugberger*; 1808: *Faulvetter*; 1809: *Rottensteiner, Sájner*; 1810: *Günther*; 1817: *Lajtner*; 1819, 1821: *Laitner*; 1820: *Zeller*; 1822, 1824: *Melczer*; 1824: *Ruttner, Seifer*; 1825: *Bader ~ Baader, Freüdhoffer, Ruttner*; 1827: *Leitner*; 1828: *Tischler*; 1829: *Brielmajer, Fraidhoffer, Gaidler, Hungréder, Lachner, Langer, Lechner, Paier, Satettner, Tischler, Vengler, Zeller*; 1831: *Rezler*; 1832: *Stockinger*; 1833: *Mozer*; 1834: *Dragoner*; 1838: *Pichter, Stochinger, Toppentzer*; 1839: *Toppertner*;

– transylvanusnak vallja magát: 1829: *Zeller*.

b) Az *-el* képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül:

– németnek vallja magát: 1820: *Hampel*;

– hungarusnak vallja magát: 1806: *Rumpel*; 1829, 1830: *Harkel*; 1806, 1807: *Laketel*.

E) Magyar névformánssal képzett nevek:

a) Az *-i* képzővel alkotott nevet viselő tanulók közül:

– hungarusnak vallja magát: 1824: *Sztankóczi*; 1843: *Buday, Dobszay, Opray, Ráthonyi, Sopronyi, Surányi*;

– ruténnek vallja magát: 1806, 1807: *Asztalóczy, Fogarassy, Gadáczy*; 1808: *Mitrósy, Sereghi*; 1809: *Zombory*; 1815: *Simonyi*; 1821: *Seregélyi*; 1822: *Seregi*; 1823: *Sereghy*;

– valachusnak (románnak) vallja magát: 1806, 1808, 1809, 1815, 1816: *Buday*; 1807: *Madarászi, Mihályi*; 1815: *Csobay*; 1817: *Bónyi*; 1822: *Kővári*.

b) A *-kó* kicsinyítő képzővel alkotott családnevet viselő tanulók közül hungarusnak vallja magát: 1825, 1827, 1832: *Anderkó*; 1829: *Simkó*; 1830: *Sinkó*. (A nevek magyar eredetéről: CsnSz 39, CsnE.).

A nevek nyelvi eredete és a nevet viselő személyek vállalt identitása közötti összefüggések áttekintése alapján megállapíthatjuk, hogy a tanulói névsorokban (latinul) megjelölt identitások valóban utal(hat)nak a tanulók etnikai származására, számos esetben viszont az etnikai és vallási asszimiláció különböző jelenségeit sejtetik.

A *hungarus* jelző a magyar családnevet viselő személy esetében az adott személy magyar anyanyelvűségét és származását jelöli; más nyelvi eredetű nevet viselő tanulók esetében azt jelezheti, hogy ők is valamikor magyarul beszélővé válhattak; s végül lehet a 19. század első felében elterjedt, a középkori magyar államiságban és a nemesi nemzet eszméjében gyökerező sajátos identitástudat jelzése is (ROMSICS 1998: 58), melynek lényege a társadalmi felemelkedést (jogokat és gazdasági előnyöket) biztosító, az etnikai származástól független nemesi nemzethez tartozás. Ebben a rendi nemzettudatban a nyelvi hovatartozásnak nem volt szerepe (CHOLNOKY 1996: 23).

A térség szláv és román etnikumú ortodox értelmiségét, a görög katolikussá lett keleti szertartású lelkészeket a jobbágyi kötelezettségektől való mentesülés készítette a vallási unióra. Sokan közülük nemesi címet és jogokat szereztek; mindez aztán hozzájárult korábbi identitásuknak a nemesség nemzettudatával való felcserélésére.

A jelenséget névanyagunk sok eleme tanúsítja, ugyanis (főként az 1830–1840-es években) számos tanuló (illetőleg szüleik) a *natio* korábbi *rutenus*, *valachus* jelzőjét *hungarus*-ra változtatta: (a rutén) *Koflanovits, Polyanszki, Stvertezki, Volenszki*, (a valachus) *Buday, Nemes, Papp, Talpas*. Ritka viszont a *germanus* identitás *hungarus*-ra cserélése (*Leitner, Rezler*).

A jelentős számú ruszin és román etnikumú – főként Bereg, Ugocsa és Máramaros megyei – görög katolikus népesség által viselt magyar eredetű családnevek kapcsán az az etnikai identitásra vonatkozó kérdés is felmerül, hogy a magyar családnevek viselése a ruszin vagy román etnikumúak elmagyarosodásának az eredménye-e, vagy éppen fordítva, a 19. század elején magyar családnevet viselő ruszin, román személyek magyar ősei váltak valamikor idegen identitásúakká.

A jelenséggel kapcsolatosan utalnunk kell arra, hogy a bizánci szertartású kereszténységgel összefüggő elidegenedés már a 13. században előfordult. Az Árpád-kori bizánci kolostorok kihalásával lelkipásztor nélkül maradt magyarországi hívők lelki ügyekben a szakadár keleti püspökökhöz fordultak, a keresztséget is tőlük vették fel. A IV. Bélát erre figyelmeztető pápai levél arra is utal, hogy közülük sokan, valamint németek is (a fentiek következményeképp) beolvadtak a románságba (MOSOLYGÓ 1941).

A jelenség – a bizánci kereszténységhez való csatlakozás – a 16. században a reformáció következtében megismétlődött Biharban, Szatmárban és Máramarosban. A papjait elveszített katolikus magyarok többnyire protestánsokká lettek, egy részük viszont görög szertartású ortodoxszá. (Az ortodox jobbágyokat ugyanis földesuraik nem kényszerítették vallásuk elhagyására.) Ezeknek a többsége viszont idővel elrománosodott, illetőleg Máramarosban ruszinná lett (PIRIGYI 1990: 78–9). Ezt valószínűsíthetik a 17. században ortodox román lakosságú Kisgérce és Nagygérce, valamint részben ortodox román, részben ortodox ruszin Halmi és Túrterebes ugocsai településeknek a reformáció korában betelepülő magyar jobbágyairól készült névjegyzékei is (SZABÓ 1937: 366, 397, 418, 527).

Az itt említettek is magyarázhatják, hogy a fentebbi térségből a 17. századi ungvári vallási unió kapcsán a mozgalomhoz sorra csatlakozó Bereg, Szabolcs, Szatmár, majd (1721-ben) Máramaros megye ortodoxból görög katolikussá lett ruszin és román papjai és hívei között miért található olyan sok, magyar köznyelvi szóból és/vagy magyar helynévből keletkezett családnév (vö. UDVARI 1990), esetenként régi egyházi vagy világi személynév, illetve nemzetségnév: *Bercs, Bota ~ Botta, Bus, Bura* (CsnSz.).

6. Összegzés. – A szatmári iskoláknak a 19. század első feléből származó diáknév-sorai, illetőleg különböző nyelvi eredetű névanyaga számos művelődéstörténeti (iskola-történeti) és nyelvtörténeti tanulsággal járt. A tanulók származási (születési) helye, a szülők lakhelye a Nagyobb Királyi Gimnázium és a Római Katolikus Püspöki Líceum vonzáskörét szemlélteti: ez Szatmár és a környező megyék mellett elsősorban a Kárpát-medence északi, északkeleti térsége. A kételemű személynévhasználat kialakulásának (a családnevek keletkezésének) módja e névanyag tanúsága szerint (is) mind a magyar, mind a többi Közép-Európában honos nyelvben lényegében hasonló módon ment végbe. Az egyes nyelvek változási folyamatának ismeretében következtetni lehet az egyes névtípusok korára. A vizsgált névanyag támpontokat szolgáltat a tájegységek közötti, esetenként országhatáron átnyúló népi migrációra. A családnevek nyelvi eredete nem feltétlenül azonos a nevet a 19. század elején viselő személy etnikai identitásával, utal viszont a nevet korábban viselők népi származására. Több esetben tanúskodik viszont az etnikumok közötti keveredésről. A névanyag (és a tanulók, családjuk jelölt identitása) tanúsítja, hogy az adott időszakban Szatmárban is, az ország északkeleti térségében is élt a középkori államiságban és a nemesi nemzet eszméjében gyökerező hungarustudat, emellett pedig a népi asszimiláció és keveredés jelenségének folyamatát is érzékelteti.

Hivatkozott irodalom

- AO. = NAGY IMRE szerk. 1878–1891, TASNÁDI NAGY GYULA szerk. 1920. *Anjoukori okmánytár* 1–7. Budapest.
- BAHLOW, Hans 1990. *Deutsches Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt*. Bindlach.
- BURA LÁSZLÓ 1994. *Szatmári diákok 1610–1952*. Fontes Rerum Scholasticarum 5. Szeged.
- BURA LÁSZLÓ 1999. *Iskolavárosunk Szatmárnémeti*. Csíkszereda.
- BURA LÁSZLÓ 2007. A keleti szertartású kereszténység múltja és jelene Szatmárban. Magyar görög katolikusok a Szamosháton (Szatmár megyében). In: BURA LÁSZLÓ: *Vizsgáljuk meg ezek okát!* Csíkszereda. 155–78.
- BURA LÁSZLÓ 2009. Iskolatörténeti, oktatástörténeti dokumentumok. In: BURA LÁSZLÓ szerk., *Sodrásban 1999–2009*. Szatmárnémeti. 182–216.
- CHOLNOKY GYÖZŐ 1996. *Állam és nemzet. Uralkodó nemzet- és nemzetiségpolitikai eszmék Magyarországon (1920–1941)*. Budapest.
- FARKAS TAMÁS 2009. Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben. *Névtani Értesítő* 31: 27–46.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Budapest.
- MIKESY SÁNDOR 1959. Miért alakultak ki vezetékeink? *Magyar Nyelvőr* 83: 82–7.
- MOSOLYGÓ JÓZSEF 1941. *A keleti egyház Magyarországon*. Miskolc.
- DR. PIRIGYI ISTVÁN. 1982. *A görögkatolikus magyarság története*. Nyíregyháza.
- RÁCZ ANITA 2010. Szláv népneveink jelentéstörténetéhez. *Magyar Nyelv* 106: 396–410.
- ROMSICS IGNÁC 1998. *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest.
- SZABÓ ISTVÁN 1937. *Ugocsa megye*. Budapest.
- UDVARI ISTVÁN szerk. 1990. *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkeszségeinek 1806. évi összeírása*. Nyíregyháza.

BURA LÁSZLÓ

LÁSZLÓ BURA, **The testimony of family names in linguistics and in cultural history**

The paper presents the results of historical onomastic research surveying names related to the pupils who attended the grammar school in Szatmárnémeti (Romania) between 1807 and 1852. The observed lists of the relevant personal and place-names are considered here to be important sources for both linguistics and social sciences. Based on the birth places of the pupils, the school district of the educational institutions in Szatmár County can easily be identified. A comparison among surnames of Hungarian, Slavic, German and Romanian origin reveals the similarities in motivation and practice of giving family names among different nations. The surnames give the opportunity of observing folk migration across regions, sometimes even across the borders of Hungary. In connection with the origins of the surveyed family names, the author also discusses in detail such questions as the relation between language origin and identity; the consciousness of being Hungarian determined by the conceptions of “medieval statehood” and “noble nation”; and the process of folk assimilation.